

מה זה זה? ניתוח תחבירי של האוגד "זה" בעברית המודרנית

1 מבוא

מחקרים רבים בעשרות השנים האחרונות עסקו בתחביר של האוגד בעברית המודרנית, אך רק מעטים ממחקרים אלה ניסו להציע הסבר לתכונות התחביריות המיוחדות של האוגד "זה". התכונה התחבירית הבולטת של "זה" כאוגד היא העדר יחס ההתאם בינו לבין הנושא; בניגוד לאוגד השמני "הוא/היא/הם/הן", שתמיד מתאים במין ובמספר – לרוב עם הנושא, ובמקרים מיוחדים עם הפרדיקט – נטייתו של האוגד "זה" לעולם אינה תלויה במין ובמספר של הנושא, כפי שמודגם להלן:¹

(1) א. חתולים(זכר, רבים) הם(זכר, רבים) חיות מצחיקות.

ב. חתולים(זכר, רבים) זה(זכר, יחיד) חיות מצחיקות.

מאמר זה יעסוק בתחביר של פסוקיות הכוללות את האוגד "זה" ללא התאם. השאלה המרכזית היא מה הסיבה להעדר ההתאם עם הנושא בסוג זה של פסוקיות. כדי לענות על שאלה זו, יש צורך להבהיר מה המבנה התחבירי של הפסוקית, ובפרט, לוודא שהמילה "זה" אכן משמשת כאוגד, ושהצירוף השמני שלפניה הוא אכן הנושא. טענתי הראשונה היא שלמרות שיש אמנם בעברית מקרים שבהם משפטים עם האוגד "זה" זהים בצורתם החיצונית למשפטי ייחוד שבהם "זה" הוא הנושא (ולא אוגד), אין בכך כדי לגרוע מן העובדה ש"זה" אכן יכול גם להוות אוגד, ושמשפטים בהם הוא מופיע כאוגד אין התאם עם הנושא. טענתי השנייה היא שהעדר ההתאם במקרים אלה אינו נובע ממבנה המשפט ואינו תכונה ייחודית ל"זה" דווקא, ושהוא נובע מכך שמדובר במשפטים שבהם הנושא הוא חסר תכונות התאם, דבר המתאפשר הודות לכך שזהו נושא שאינו תמטי.

---

¹ גם כאשר קיים שוויון בין ערכי תכונות המין והמספר של הנושא לאלה של האוגד, הדבר אינו בהכרח מעיד על התאם. התאם מוגדר כתלות בין ערכי התכונות של שני מרכיבים במשפט, ולא רק כשוויון בערכים אלה. לכן, במשפט כמו "חתול זה חיה מצחיקה" אין התאם בין הנושא לאוגד מכיוון שהאוגד ישאר ללא שינוי גם אם נחליף את הנושא בצירוף שמני נקבי כמו "נמלה".

2 מבוא: פטוקיות "זה" מול פטוקיות "הוא"

בסעיף זה נסקור בקצרה את המאפיינים העיקריים של פטוקיות "זה" חסרות התאם, ונשווה אותן

לפטוקיות עם האוגד "הוא".

כפי שהודגם בדוגמא (1) לעיל, בניגוד לאוגד "הוא", שבהכרח מתאים עם הנושא, או במקרים מיוחדים עם הפרדיקט (ראו דורון 1983), האוגד "זה" לעולם אינו מתאים עם הנושא (ברמן וגרוסו 1976, ברמן 1978, סישל 1997, גרינברג 2008). סוג ההתאם היחיד האפשרי עם "זה" הוא התאם עם הפרדיקט:

(2) א. חתולים זה/הזו האהבה של חייה.

ב. *חתולים אלה האהבה של חייה.

מרבית המאמר תעסוק במקרים בהם אין התאם כלל; עם זאת, הניתוח שיוצע יכול לחול גם על המקרים

שבהם "זה" מתאים עם הפרדיקט.

פן נוסף של העדר ההתאם בפטוקיות "זה" הוא העדר ההתאם בין הנושא לפרדיקט (גרינברג 2008).

בניגוד למשפטי "הוא", שבהם קיים התאם בין הנושא לפרדיקט כאשר הפרדיקט הוא שם תואר, במשפטי "זה" לא ייתכן התאם מסוג זה, והפרדיקט התארי חייב להופיע בצורת זכר יחיד:

(3) א. *ירקות זה חשובים.

ב. ירקות זה חשוב.

הבדל שלישי בין פטוקיות "זה" לפטוקיות "הוא" הוא במשמעותם. כפי שהבחינו הלר (2002) וגרינברג

(2008), צמדי משפטים שמניים שנבדלים זה מזה בסוג האוגד, כמו בדוגמאות הבאות (מתוך הלר 2002),

אינם שקולים סמנטית:

(4) א. וידיאו הוא יקר.

ב. וידיאו זה יקר.

לפי הלר וגרינברג, בעוד שהמשפט הראשון טוען שהתכונה של להיות יקר היא תכונה של מכשיר

הוידאו עצמו, המשפט השני מאפשר גם פירוש ולפיו סוג כלשהו של אירוע (או מצב, או פעולה) הקשור

לוידיאו הוא יקר: שימוש בוידאו, השכרת וידיאו, וכד'. להלן מספר דוגמאות נוספות שממחישות את ההבדל

הסמנטי באופן ברור יותר:

(5) א. זבובים במרק הם בריאים.

ב. זבובים במרק זה בריא.

(6) א. הודעה בהונגרית היא לא לגיונית.

ב. הודעה בהונגרית זה לא לגיוני.

המשפט הראשון בכל אחד מצמדי הדוגמאות האלה מאפשר רק את המשמעות המייחסת לנושא עצמו

את התכונה שמציין הפרדיקט: שזבובים במרק הם בעלי בריאות טובה, ושהודעות בהונגרית הן הודעות

בלתי לגיוניות. למשפט השני בכל צמד, לעומת זאת, יש משמעות אחרת: שנוכחות של זבובים במרק

בריאה (למי שאוכל את המרק), וששימוש בהודעה בהונגרית אינו לגיוני. המסקנה שאליה הגיעו גם הלא

וגרינברג היא שהבחירה בין האוגד "הוא" לאוגד "זה" אינה רק שאלה של סגנון או משלב, אלא מהווה

בחירה בין שני מבנים דקדוקיים שלכל אחד מהם סמנטיקה שונה. בפרט, פסוקית "זה" (בניגוד לפסוקית

"הוא") אינה מתפרשת בהכרח כמייחסת לנושא עצמו את התכונה שמציין הפרדיקט.² מסקנה זו מקבלת

חיזוק ממשפטי "זה" שבהם הנושא כולל כמת:

(7) א. ארבעה מרצים בכנס הזה זה טוב.

ב. ארבעה מרצים בכנס הזה הם טובים.

כפי שניתן לראות במקרה זה, הנושא במשפט עם "זה" מקבל קרי בלתי ספציפי וקולקטיבי (כלומר,

קבוצה כלשהי המורכבת מארבעה מרצים, ולא קבוצה קטנה או גדולה יותר), לעומת הקרי הספציפי

והדיסטריוטיבי עם "הוא" (כלומר, כל אחד מבין ארבעה מרצים מסוימים, ולא אף אחד מהאחרים).³

התכונה של להיות טוב אינה מיוחסת במשפט הראשון למרצים עצמם, אלא למצבים או אירועים שבהם

ישנם ארבעה מרצים בכנס.

---

2 יש מקרים שבהם נראה שהפרדיקט במשפטי "זה" כן מייחס תכונה לנושא עצמו, כמו למשל במשפט

"סוכר זה מתוק" (גרינברג 2008). במאמר זה לא נדון בשאלה האם ברמת הניתוח הסמנטי המופשט

משפט זה אכן שקול למשפט "סוכר הוא מתוק".

3 אבחנה דומה ניתן למצוא אצל הלאן (1986) לגבי "משפטים שמניים" ללא התאם בדנית.

במאמר זה נתמקד במבנה התחבירי של פסוקיות "זה", ולא נציע ניתוח סמנטי מלא עבורם; דיון מפורט יותר בתכונות הסמנטיות של משפטים אלה ניתן למצוא אצל גרינברג (2008) ודנון (2012). עם זאת, לניתוח התחבירי שיוצע יש השלכות חשובות לגבי ניתוח סמנטי אפשרי, ובפרט, נשלול את האפשרות שהתכונות הסמנטיות של פסוקיות אלה נקבעות באופן ישיר על ידי התוכן הסמנטי של "זה" עצמו.

3 "זה" איננו הנושא (כנגד ניתוח כמשפט ייחוד)

העדר ההתאם במשפטי "זה" עשוי לעורר תהיה האם באמת הצירוף השמני (=צ"ש) שבא לפני "זה" הוא הנושא: היות ובעברית, התאם עם הנושא הוא לרוב הכרחי, הסבר אחד שעולה על הדעת הוא שיייתכן שהצ"ש במשפטי "זה" כלל אינו הנושא. בפרט, אם מדובר בסוג של משפט ייחוד (Topic left dislocation) שבו כינוי הגוף "זה" הוא הנושא, אין מדובר למעשה בהעדר התאם אלא בהתאם מלא במין ובמספר עם הנושא, כינוי הגוף. לפי גישה זו, שני המשפטים הבאים מקבלים ניתוח דומה, שבו הצ"ש שבתחילת המשפט הוא נושא הדיון (topic), ואילו כינוי הגוף, שמרפרר אל נושא הדיון, הוא הנושא הדקדוקי:

(8) א. החתול שלי, הוא נרדם.

ב. החתול שלי זה תופעה.

בניגוד למשפטי "זה", השאלה האם משפטים שמניים עם האוגד "הוא" הם משפטי ייחוד (שבהם ה"אוגד" הוא למעשה הנושא) זכתה להתייחסויות רבות בספרות הבלשנית. רובם המכריע של החוקרים שעסקו בשאלה זו הגיעו למסקנה ש"הוא" הוא אכן אוגד ולא נושא המשפט (ראו למשל ברמן וגרוסו 1976, ברמן 1978 ודורון 1983; לניתוח כמשפט ייחוד, ראו אורן 1965). אך מכך לא ניתן להסיק באופן מיידי שאותו הניתוח חל גם על משפטי "זה", שכן ייתכן שלמשפטים אלה מבנה תחביר שונה; ספק זה מתעורר בפרט לאור העדר ההתאם, אחד ממאפייני הנושא הטיפוסיים. יש אם כן לבחון לעומק את מידת הסבירות של ניתוח שבו "זה" הנו הנושא ולא אוגד.

הסיבה הראשונה לפקפק בנכונות הניתוח כמשפט ייחוד היא העובדה שסוג המשפטים שבו אנו דנים אפשרי רק עם "זה" ולא עם כינויי גוף אחרים: אם מדובר בכינוי גוף שמרפרר לצ"ש שבתחילת המשפט, יש לצפות שכינוי הגוף יותאם לצ"ש. אלא שבפועל, מופיע האוגד "זה" גם כאשר הצ"ש מציין יישות אנושית:⁴

(9) א. ילדים זה עבודה קשה.

ב. אמא שלה זה סיפור מההפטרה.

ג. אני זה אני ואתה זה אתה.

העובדה ש"זה" אינו כינוי הגוף שנצפה לו במשפטי ייחוד עם נושא דיון אנושי מומחשת בבירור במשפטי

ייחוד שבהם כינוי הגוף אינו בעמדת נושא, כמו בדוגמאות הבאות:

(10) א. ילדים, קשה להסתדר איתם? עם זה.

ב. אמא שלה, אתם חייבים להכיר אותה/את* זה.

ג. אני, מה אתם חושבים שאני/שזה?

מבין הדוגמאות הללו, היחידה שמאפשרת "זה" במשפט ייחוד היא הראשונה, שבה אפשרי פירוש שאותו אכנה "אירוע סמוי" – כלומר, "ילדים" בדוגמא זו יכול להתפרש גם כ"מצב/אירוע הכולל ילדים". סוג זה של פירוש קיים גם במשפטי "זה" רבים, כמו למשל ב-(9א). למרות שפירוש מסוג זה יכול להסביר את הבחירה בכינוי הגוף "זה" (ואולי גם את העדר ההתאם, כפי שיפורט בסעיף הבא), לא כל משפט "זה" מאפשר סוג זה של פירוש. לכן, סיבה ראשונה לפסול את הניתוח כמשפט ייחוד היא שבמשפט ייחוד לא נצפה למצוא דווקא את כינוי הגוף "זה" אם נושא הדיון הוא צ"ש אנושי.

סיבה שניה לפסול את הניתוח כמשפט ייחוד היא שמשפטי ייחוד מוגבלים לרוב לפסוקית הראשית. תכונה זו של משפטי ייחוד היא הסיבה שבשלה פסל חזות (1994) את הניתוח של משפטי "זה" עם פסוקית מקור כמשפט ייחוד; ראו גם את השימוש בתכונה זו במסגרת הויכוח בין דורון והייקוק (2010) לבין לנדו

---

4 לפי ברמן וגרוסו (1976), משפטי "זה" אינם מאפשרים נושא אנושי; גרינברג (2008) הראתה שהכללה

זו אינה נכונה, והציעה הכללה חלשה יותר לגבי דרישת האנושיות של הנושא. אלא שעל סמך דוגמאות כמו אלה שב-(9), ייתכן שלמעשה אין כל מגבלה על נושא אנושי במשפטי "זה".

(2011) בשאלת הניתוח של משפטים כמו "דני, יש לו ילדים". כפי שניתן לראות בדוגמאות הבאות, נסיון

לשבץ משפט ייחוד כפסוקית משועבדת במשפט תנאי או כמשלים של שם עצם מוביל לאי דקדוקיות:

(11) א. *אם חתולים, הוא לא מסתדר איתם, מה הוא יעשה עם ילדים?

ב. *העובדה שאמא שלה, אתם לא מכירים אותה, מפשטת את העניינים.

בהקשר זה, בדיקה של פסוקיות "זה" מראה שאין כל קושי לשבץ באותן סביבות תחביריות שבהן

משפטי ייחוד אינם אפשריים:

(12) א. אם חתולים זה מצחיק בעיניך, אז בטח גם ארנבים זה לטעמך.

ב. העובדה שאמא שלה זה סיפור מההפטרה ידועה לכולם.

כלומר, לפי מבדק זה לא מדובר בפסוקיות ייחוד.

למרות שסדר מילים אינו יכול להבחין בדרך כלל בין ניתוח כמשפט ייחוד לבין ניתוח של "זה" כאוגד,

קיים מצב אחד שבו סדר המילים כן מבחין בין שני הניתוחים: במשפט שאלה. כאשר יוצרים שאלה ממשפט

ייחוד, מילת השאלה באה לאחר נושא הדין:

(13) א. חתולים, באיזה צבע הם רואים?

ב. *באיזה צבע חתולים, הם רואים?

לכן, בדיקת סדר המילים במשפטי שאלה עם "זה" יכולה להכריע בשאלה האם אלו משפטי ייחוד או לא.

באופן מפתיע, שני סדרי המילים תקינים:

(14) א. חתולים זה מצחיק בעיני.

ב. חתולים, עד כמה זה מצחיק בעיניך?

ג. עד כמה חתולים זה מצחיק בעיניך?

מכך ניתן להסיק שסדר המילים של משפט מסוגו של (14א) הוא למעשה דו משמעי: ניתן לנתחו הן

כמשפט ייחוד, והן כמשפט שבו "זה" משמש כאוגד. העובדה שיש למשפט (14א) ניתוח כמשפט ייחוד אינה

מפתיעה, ולמעשה כמעט מובן מאליו שניתוח שכזה קיים. מה שחשוב יותר הוא שניתוח זה איננו הניתוח

היחיד, ו"זה" אכן יכול גם לשמש כאוגד. לכן, המסקנה בשלב זה היא שלא ניתן לנתח כל משפט "זה"

כמשפט ייחוד.

גם אם נפסול את הניתוח של פסוקיות "זה" כמשפטי ייחוד, עדיין נותרה האפשרות שמדובר במבנה אחר (ולא משפט ייחוד) שבו "זה" הוא בכל זאת הנושא. ניתוח ברוח זו הוצע על ידי חזות (1994) עבור משפטי "זה" עם פסוקית מקור:

(15) א. ללמוד סינית זה קשה.

ב. זה קשה ללמוד סינית.

לפי חזות, הנושא הדקדוקי במשפטים אלה הוא כינוי הגוף "זה", ואילו פסוקית המקור היא בעמדת נספח בתחילת המשפט או בסופו. חזות אמנם פוסל את הניתוח של משפטים אלה כמשפטי ייחוד, אך גם בניתוח שהוא מציע, "זה" הוא הנושא.

גם אם נקבל את ניתוחו של חזות למשפטי "זה" עם פסוקית מקור, עובדות שונות מרמזות שאין זה הניתוח הנכון למשפטי "זה" באופן כללי. סוג אחד של מבנה שמראה ש"זה" אינו הנושא הוא פסוקית זיקה בלתי מצמצמת (non-restrictive relative clause). בסוג זה של פסוקית זיקה, שמהווה מעין הערה לגבי הצ"ש שאליו היא משויכת, הנושא אינו יכול להיות כינוי גוף החוזר אל הצ"ש. למשל, משפט (16א) להלן, שבו נושא פסוקית הזיקה הוא כינוי הגוף "הוא", אינו דקדוקי, בניגוד למשפט (16ב), שבו נמצא כינוי גוף בעמדת המושא:

(16) א. *שער הניצחון, שהוא נבנה ע"י נפוליאון, נמצא בפריז.

ב. שער הניצחון, שכל התיירים מצלמים אותו, נמצא בפריז.

האוגד "הוא", בניגוד לכינוי הגוף "הוא", יכול להופיע בפסוקיות זיקה מסוג זה:⁵

(17) שער הניצחון, שהוא מונומנט מאד מפורסם, נמצא בפריז.

לכן, סוג זה של פסוקיות יכול להוות מבדק שבעזרתו ניתן להבחין בין אוגד לבין כינוי גוף המשמש כנושא. בעזרת מבדק זה ניתן לראות ש"זה" מתפקד כאוגד, ולא כנושא, שכן המשפט הבא דקדוקי, בדומה למשפט (17) עם האוגד "הוא", ובשונה ממשפט (16א) עם כינוי הגוף "הוא":

---

⁵ במשפט (16א), המילה "הוא" חייבת להיות נושא ולא אוגד היות ואחריה בא פועל מוטה, שאינו מאפשר

אוגד. במשפט (17), לעומת זאת, ניתן לנתח את "הוא" כאוגד מכיוון שהפרדיקט הוא צירוף שמני.

ההכללה היא ש"הוא" שחייב להיות מנותח ככינוי גוף בעמדת הנושא אינו אפשרי בפסוקית זיקה.

(18) שער הניצחון, שזה מבנה די מוזר, נמצא בפריז.

בעיה נוספת לניתוח של "זה" כנושא היא שבסוג זה של ניתוח אין למעשה סיבה לצפות ש"זה" יהיה

מוגבל לעמדת הנושא של משפט שמני. ראשית, לפי ניתוח זה נצפה למצוא משפטים דומים שאינם

משפטים שמניים; אך בפועל, אין זה המצב:

(19) א. ילדים זה מעייף.

ב. *ילדים זה דרש ממנו המון מאמץ.

חשוב לשים לב לכך שגם אם משפטים דומים לאלה נשמעים לעתים תקינים לדוברים מסוימים, הדבר

עשוי לנבוע מדו המשמעות שהוזכרה קודם לכן, בין משפטים עם "זה" כאוגד לבין משפטי ייחוד. בסביבה

תחברית שבה משפטי ייחוד אינם תקינים, גם פסוקיות "זה" הכוללות פועל נטוי אינן תקינות, בניגוד חד

לפסוקיות "זה" שמניות:

(20) א. ?ילדים זה עייף אותו.

ב. *העובדה שילדים זה עייף אותו לא מפתיעה.

ג. העובדה שילדים זה מעייף לא מפתיעה.

דבר בניתוח של חזות, שלפיו הצ"ש הוא בעמדת נספח ו"זה" הוא הנושא, אינו מסביר את הדרישה

שהפסוקית לא תכלול פועל נטוי.

באופן דומה, דבר בניתוח זה אינו מנבא ש"זה" יהיה חייב לבוא דווקא בעמדה שבין הצ"ש לפרדיקט.

כפי שמדגימים המשפטים הבאים, דרישה זו אכן קיימת במשפטי "זה":

(21) א. ילדים זה מרתק בעיני.

ב. *ילדים אני גאה בזה.

כלומר, העובדה שפסוקיות "זה" מתאפיינות בכך ש"זה" מופיע מיד לאחר צ"ש ולפני פרדיקט שאינו

צירוף פעלי נטוי מצביעה על כך שתפוצתו של "זה" היא התפוצה הטיפוסית לאוגד; ניתוח שלפיו "זה" אינו

אוגד אלא כינוי גוף מתעלם מעובדה זו ומנבא לפיכך תפוצה רחבה יותר ל"זה" מאשר זו שאנו רואים בפועל.

הטיעון האחרון כנגד ניתוח של "זה" ככינוי גוף הוא שניתוח זה מסתמך על העובדה שבין "זה"

במשפטים מהסוג הנדון לבין "זה" ככינוי גוף יש זהות פונטית מלאה. אלא שאם נבחן משפטים דומים לאלה

בשפות אחרות, נראה שישנן שפות שבהן האלמנט הממלא תפקיד מקביל לזה של "זה" אינו דומה כלל

לכינוי גוף אלא לאוגד. בפרט, בחלק מהשפות הסקנדינביות, כגון דנית ושוודית, קיים מבנה שדומה במידה מפתיעה למשפטי "זה" (הלן 1986, וכסלר 2011, יוספסון 2009). מבנה זה, שזכה בספרות על השפות הסקנדינביות לכינוי "משפטי פנקייקס" (בשל דוגמאות שניתן לתרגם לעברית כ"פנקייקס זה טוב"), הוא סוג של משפט שמני שמאופיין בהעדר התאם בין הנושא לבין שם תואר שמשמש כפרדיקט. צמד המשפטים בשוודית שלהלן (מתוך וכסלר 2011) מדגימים את ההבדל בין משפטי פנקייקס למשפטים שיש בהם התאם. משפט (22א), שבו שם התואר הפרדיקטיבי מתאים במספר לנושא, מתפרש כמציין תכונה של הצ"ש שבעמדת הנושא; במשפט (22ב), לעומת זאת, אין התאם בין שם התואר (שמופיע בצורת הסתמי יחיד) לנושא, ומשמעותו דומה לזו של משפט "זה" בעברית:

- (22) a. Pannkak-or är gul-a.
 pancake-PL be.PRES yellow-PL
 'Pancakes are yellow.' (השוו: פנקייקס הם צהובים)
- b. Pannkak-or är gott.
 pancake-PL be.PRES good.NT.SG
 'Situations involving pancakes are good.' (השוו: פנקייקס זה טוב)

כפי שניתן לראות בדוגמאות שלעיל, האלמנט שבא בין הצ"ש לפרדיקט זהה לחלוטין בשני המקרים; בפרט, במשפט ללא ההתאם אין אלמנט שניתן לנתח ככינוי גוף, אלא אוגד רגיל לכל דבר.⁶ לכן, אם אכן מדובר באותה התופעה בעברית ובשפות הסקנדינביות, הופך הניתוח של "זה" ככינוי גוף להרבה פחות מושך היות וניתוח זה אינו יכול לחול על השפות הסקנדינביות. מסקנה דומה נובעת ממשפטים כמו המשפטים הבאים באנגלית, שגם בהם אין התאם בין הנושא לבין האוגד:

- (23) a. Three guests is annoying.
 b. Eggs is my favorite breakfast. (פולרד וסג 1994, עמ' 86)

6 בניגוד לעברית, האוגד בשפות הסקנדינביות הללו אינו מראה התאם עם הנושא, ולכן העדר ההתאם מתבטא רק בשם התואר.

גם כאן, כמו בשפות הסקנדינביות, לא קיים רכיב שניתן לנתח ככינוי גוף, אלא אוגד רגיל, שמופיע בצורת גוף שלישי יחיד למרות שהנושא הוא ברבים. היות והמאפיינים הסמנטיים של משפטים אלה דומים מאד לאלה של משפטי "זה" בעברית, נראה שבחירה בניתוח של "זה" שאינו יכול להסביר את העובדות בשפות האחרות מחמיצה הכללה חשובה.

לסיכום סעיף זה, מספר רב של עובדות מראות בבירור שניתוח של "זה" כאוגד עדיף על פני ניתוח של "זה" כנושא. עם זאת, חשוב לזכור שקיים בעברית גם שימוש ב"זה" ככינוי גוף, ומהדיון עד כה עולה שרצפי מילים רבים הם למעשה דו משמעיים בין שני סוגי המבנים: מבנה שבו "זה" הוא אוגד, ומבנה של משפט ייחוד שבו "זה" הוא כינוי גוף. מטרת מאמר זה היא להציע ניתוח עבור סוג המבנים הראשון; לאור זאת, בכל מקרה שקיים ספק האם אכן בוחנים את סוג המבנה הנכון, ניתן להעזר בעובדה שהמבנה השני אינו אפשרי כפסוקית משועבדת ובכך להמנע מדו המשמעות.

4 "זה" איננו מושא של פועל סמוי

כפי שהוזכר כבר קודם, פסוקיות "זה" רבות מתפרשות כך שהנושא מציין מצב או אירוע, שבו הצ"ש מתפרש כארגומנט של פועל משתמע (שאינו לוי מימוש פונטי במשפט). דבר זה מודגם במשפטים הבאים; המשפט שבסוגריים מדגים פירוש אפשרי:

24) א. ילדים זה מעייף. (לגדל ילדים/לטפל בילדים זה מעייף.)

ב. שני אורחים זה מביך. (לארח שני אורחים זה מביך.)

ג. הביבליוגרפיה זה טוב. (לכתוב את הביבליוגרפיה זה טוב.)

ד. זבוב במרק זה בריא. (לאכול זבוב במרק זה בריא.)

ה. שורה שניה זה מעולה. (לשבת בשורה שניה זה מעולה.)

לאור זאת, השערה שעולה על הדעת היא שמשפטי "זה" אכן כוללים פועל סמוי (בצורת המקור) לפני הצ"ש הגלוי. ניתוח שכזה יסביר הן את המשמעות המיוחדת של משפטים אלה, והן את העדר ההתאם – שכן אם הנושא הדקדוקי הוא פסוקית מקור ולא רק צ"ש, אזי נצפה שההתאם על האוגד יהיה בגוף שלישי יחיד זכר. ניתוחים ברוח זו הוצעו עבור "משפטי פנקייקס" בשפות הסקנדינביות, למשל ע"י יוספסון (2009).

אלא שניתוח כזה של משפטי "זה" סובל ממספר בעיות. ראשית, לא כל משפט "זה" מתפרש כמציין אירוע. למשל, בדוגמאות הבאות אין שום אפשרות לפרש את המשפטים כאילו יש בהם פועל מקור סמוי:

(25) א. פריז זה בצרפת.

ב. ההצעה שלהם זה בדיחה.

ג. אני זה אני.

ד. שתיים ועוד שתיים זה ארבע.

לכן, אם חלק ממשפטי "זה" נשארים ללא ניתוח גם אם נניח שיש משפטי "זה" הכוללים פועל סמוי, השערת הפועל הסמוי אינה מהווה פתרון אמיתי. מימד נוסף של בעיה זו הוא שבחלק מהמקרים שניתן לטעון שיש בהם משמעות של מצב או אירוע, לא קיים פועל מתאים שבאמצעות צורת המקור שלו אפשר לתאר אירוע זה, כמו בדוגמא הבאה:

(26) אהבה זה חשוב. (הימצאות במצב שבו יש אהבה זה חשוב.)

בעיה נוספת, שאותה העלה וכסלר (2011) כנגד סוג זה של ניתוח לשפות הסקנדינביות, היא שניתוח זה מנבא שניתן יהיה להשמיט פעלי מקור במגוון של סביבות שבהן הם מופיעים. בעברית אכן ישנם מספר מקרים נוספים שבהם ניתן אולי לטעון שהושמט פועל מקור, כמו בדוגמאות הבאות:

(27) א. אני רוצה/חייב (לאכול) עוגיה.

ב. אפשר (לאכול/לקבל) עוגיה?

אלא שקיימים גם מקרים רבים אחרים שבהם השמטה שכזו אינה אפשרית:

(28) א. *הוא החליט חולצה. (השוו: הוא החליט לקנות/ללבוש/להחליף חולצה.)

ב. *אני לא מסוגל מוזיקה כזאת. (השוו: אני לא מסוגל לשמוע מוזיקה כזאת.)

אם הדקדוק מאפשר השמטת פעלי מקור (או מבנים שבהם יש פועל מקור סמוי, שזהותו המדויקת תלויה בהקשר), העובדה שדבר זה אינו אפשרי בכל הסביבות שבהן ייתכן פועל מקור מפורש יוצרת בעיה חדשה שאינה מתעוררת בניתוח שבו אין השמטת פעלי מקור: ניתוח המבוסס על השמטת פועל אינו שלם ללא מתן הכללה המתארת באילו סביבות בדיוק השמטה שכזו אפשרית, ומדוע היא אינה אפשרית בסביבות אחרות.

הבעיה האחרונה בתיאורית השמטת הפועל היא שהיא מנבאת שאם הצ"ש הוא למעשה מושא, הוא יסומן ככזה; בפרט, לפי ניתוח זה נצפה שצ"ש מיודע שמתפרש כמושא ישיר של פועל סמוי יסומן במילית "את". כפי שניתן לראות בדוגמא הבאה, ניבוי זה הנו שגוי:

(29) א. לכתוב את הביבליוגרפיה זה חשוב.

ב. *את הביבליוגרפיה זה חשוב.

ג. הביבליוגרפיה זה חשוב.

לאור כל זאת, לא נראה שהשערת הפועל הסמוי מקדמת אותנו לקראת פתרון השאלה מדוע אין התאם במשפטי "זה". הדיון עד כה מראה ש"זה" הוא אכן אוגד, ולא נושא דקדוקי, ושהצ"ש שלפני "זה" הוא אכן הנושא, ולא חלק מתוך פסוקית נושא. לכן, השאלה מדוע אין התאם במשפטים מסוג זה, אינה יכולה לקבל פתרון פשוט שלפיו אין התאם בין הצ"ש ו"זה" כי הם אינם עומדים ביחס של נושא ואוגד.

5 האוגד "זה" לעומת האוגד "הוא"

לאחר שביססנו את הטענה ש"זה" אכן הנו אוגד, נשאלת השאלה האם להבדלים בין פסוקיות "זה" לבין פסוקיות עם האוגד "הוא" יש בסיס מבני; כלומר, האם קיים הבדל במבנה בין שני סוגי הפסוקיות. בסעיף זה אציג עדויות תחביריות לכך שמבחינה מבנית קיים דמיון רב (ואולי אף זהות) בין שני סוגי הפסוקיות. מסקנה זו עולה בקנה אחד עם ההנחה שבבסיס ניתוחים סמנטיים כמו של גרינברג (2008), שהניחו שכל סוגי האוגדים בעברית יוצרים מבנה תחבירי דומה, וזאת בניגוד לניתוח של סישל (1997), שטענה שהאוגד "זה" (לפחות במקרים שבהם קיים התאם בינו לבין הפרדיקט) תופס עמדה תחבירית שונה משל האוגד "הוא". מבדק חשוב ופשוט לזיהוי העמדה התחבירית של רכיב במשפט הוא בדיקת הסדר הלינארי שלו ביחס לסמני שלילה ותארי הפועל. לפי מבדקים אלה, האוגד "זה" אינו שונה מהאוגד "הוא", אשר מופיע לפני מילת השלילה "לא" ולפני תארי הפועל:

(30) א. נמרים הם לא נפוצים.

ב. נמרים זה לא נפוץ.

(31) א. נמרים הם תמיד מעניינים.

ב. נמרים זה תמיד מעניין.

במובן זה, שני האוגדים הללו נבדלים מהאוגד "היה", שמופיע תמיד לאחר השלילה (ולעתים לאחר תארי הפועל), עובדה ששימשה בעבר לביסוס הטענה ש"הוא" אינו צורת ההווה של "היה" (דורון 1983, פאלק 2004). לפי מבדק זה, תופס האוגד "זה" עמדה גבוהה יחסית בעץ התחבירי, בדומה ל"הוא". עובדה נוספת שמראה שהאוגד "זה" ממוקם בעמדה גבוהה היא שיש מקרים שבהם הוא נע לעמדה שקודמת לעמדת הנושא. במשפטי שאלה שבהם רכיב השאלה הוא הפרדיקט כולו, עובר "זה" להופיע לפני הנושא:

(32) א. שבלול זה חיה משונה.

ב. איזה מין חיה זה שבלול?

ג. *איזה מין חיה שבלול זה?

כדאי לציין שדבר זה מספק גם עדות נוספת כנגד הניתוח של "זה" ככינוי גוף בעמדת נושא, שכן אילו היה "זה" הנושא לא היינו מצפים שהצ"ש "שבלול" (שלפי אותו ניתוח ממוקם בעמדה תחבירית שבתחילת הפסוקית) יעבור לסוף המשפט, אחרי הנושא והפרדיקט, במשפט שאלה. תהליכים של היפוך (inversion) ניתן למצוא גם במבנים אחרים בעברית, כמו למשל במשפטים עם פועל אנאקוזטיבי או עם נושא בלתי מיודע. מה שמייחד את ההיפוך במשפטי שאלה עם "זה" הוא העובדה שההיפוך הוא הכרחי. לשם השוואה, במשפטים עם האוגד "היה" ובמשפטים שבהם "היה" משמש כפועל עזר, ייתכן היפוך אופציונלי:

(33) א. דני היה שכן נהדר.

ב. איזה מין שכן היה דני?

ג. איזה מין שכן דני היה?

(34) א. דני היה מרגיש רע אם זה היה קורה לו.

ב. איך היה דני מרגיש אם זה היה קורה לו?

ג. איך דני היה מרגיש אם זה היה קורה לו?

לעומת מקרים אלה של היפוך אופציונלי, ניתן לראות שכמו משפטי "זה", גם משפטי "הוא" מחייבים היפוך בשאלה:

(35) א. דני הוא שכן נהדר.

ב. איזה מין שכן הוא דני?

ג. *איזה מין שכן דני הוא?

תכונה מעניינת של ההיפוך עם האוגדים "זה" ו"הוא" היא שההיפוך אינו אפשרי אלא אם כן הפרדיקט כולו מופיע בתחילת משפט השאלה; במשפטים הבאים, שבהם רק חלק מהפרדיקט קודם לנושא, ההיפוך אינו אפשרי:

(36) א. מכונת זה מעניין בעיניה.

ב. *בעיני מי זה מכונת מעניין?

ג. בעיני מי מכונת זה מעניין?

(37) א. מכונות הן מעניינות בעיניה.

ב. *בעיני מי הן מכונות מעניינות?

ג. בעיני מי מכונות הן מעניינות?

דפוס זה עומד בניגוד מובהק לדפוס המופיע עם האוגד "היה", שאיתו ההיפוך הוא אופציונלי גם במקרה זה:

(38) א. המכונת היתה מעניינת בעיניה.

ב. בעיני מי היתה המכונת מעניינת?

ג. בעיני מי המכונת היתה מעניינת?

לכן, המסקנה היא שההיפוך הקיים עם "זה" ועם "הוא" הנו תופעה שונה מאשר ההיפוך הסגנוני הרגיל שקיים בעברית, ושהודגם לעיל עם האוגד "היה". נדרש אם כן ניתוח שיסביר את ההיפוך הייחודי לאוגדים "זה" ו"הוא", שלשניהם התנהגות תחבירית זהה גם במקרה זה.

לפי הניתוח החשוב של דורון (1983, 1986), האוגד "הוא" הנו קליטיק (זויקי ופולום 1983). היות

וקליטיק אינו מילה עצמאית, הוא חייב לקבל תמיכה פונולוגית. לאור זאת, הסבר אפשרי לדפוס ההיפוך של האוגדים הוא פונולוגי: הם אינם יכולים להופיע בסוף מילה פרוזודית. במשפטי חיווי ובמשפטי שאלה שבהם רק חלק מהפרדיקט מופיע בתחילת המשפט, מקבל "זה" תמיכה מהפרדיקט או מחלקו שבא לאחר האוגד.

לעומת זאת, במשפטי שאלה שבהם הפרדיקט כולו מופיע לפני הנושא, אילו היה "זה" בא אחרי הנושא היה נותר האוגד ללא תמיכה פונולוגית; לכן, יש הכרח להזיזו.

מבחינה תחבירית, התוצאה המרכזית של ניתוח זה היא שהאוגד "זה" תופס עמדת ראש גבוהה יחסית,

שממנה תיתכן תנועה שלו לעמדה שקודמת לעמדת הנושא. מעבר לכך, ההתנהגות הזוהה של שני האוגדים, "זה" ו"הוא", תומכת במתן ניתוח מבני זהה עבור שניהם. דבר זה נוגד את הצעתה של סישל (1997), שטענה שהאוגד "זה" (לפחות במקרים שיש התאם בינו לבין הפרדיקט) תופס עמדה תחבירית נמוכה יותר מאשר האוגד "הוא".

עד כה הראינו שהאוגדים "זה" ו"הוא" הם בעלי תכונות תחביריות מקבילות. אלא שאין להתעלם גם מהשוני בין שני האוגדים. השוני התחבירי הבולט ביותר הוא כמובן בתחום ההתאם: כפי שכבר ראינו, האוגד "הוא" מחייב התאם, בעוד שבין האוגד "זה" לבין הנושא לעולם אין התאם (פרט ל"התאם" מקרי כאשר הנושא הוא בעל התכונות גוף שלישי יחיד זכר). בסעיף הבא נציע ניתוח שמסביר הבדל זה מבלי להניח מבנים תחביריים שונים לשני האוגדים.

6 ניתוח: נושא ללא תכונות התאם

6.1 העדר תכונות התאם

עד כה הראינו שההבדל התחבירי בין פסוקיות עם האוגד "זה" לפסוקיות עם האוגד "הוא" אינו הבדל מבני, וכי התכונה המורפו-תחבירית הבולטת של פסוקיות "זה" היא העדר ההתאם: בין הנושא ל"זה", ובין הנושא לפרדיקט. היות והתאם הוא תהליך של השוואת ערכי תכונות, השערה אפשרית היא שהעדר התאם מעיד על העדר תכונות.⁷ בפרט, הניתוח שיוצע בהמשך מבוסס על ההשערה הבאה:

(39) השערה: במשפטי "זה", הנושא הוא צ"ש ללא תכונות התאם.

7 במאמר זה לא אדון בהצעתה של גרינברג (2008) שבמשפטים כמו "ריצה זה מעייף" קיים למעשה שם עצם סמוי בפרדיקט, כך שמבחינה תחבירית המשפט מקביל למשפט "ריצה זה דבר מעייף", אלא ששם העצם הסמוי הוא חסר תכונות. היות והניתוח של גרינברג מתבסס על סטיפולציה שהאוגד "זה" יכול להתאים רק "קדימה", עם הפרדיקט, ניתוח זה כלל אינו מתיימר להציע תשובה לשאלה התחבירית המרכזית מדוע התאם עם הנושא אינו אפשרי.

ניתוח ברוח דומה הוצע בעבר על ידי פרלצווייג (2006) עבור משפטים ללא התאם ברוסית שבהם הנושא הוא צירוף שמני מכומת. טענתה של פרלצווייג היא שהעדר התכונות במשפטים אלה הוא תוצאה של העדר הרמה התחבירית DP, שזו הרמה שבה, לטענתה של פרלצווייג, נמצאות תכונות ההתאם של הנושא. שלא כמו בניתוח של פרלצווייג להעדר התאם ברוסית, לא אניח שהנושא במשפטי "זה" הוא צ"ש ללא רמת ה-DP (מה שפרלצווייג מכנה small nominal), שכן הנושא במשפטים אלה יכול להיות צ"ש המסומן בתווית היידוע, שם פרטי, או כינוי גוף, שלושה סוגי צירופים שמניים שבהם ההנחה המקובלת היא שקיים DP מלא (ראו למשל דנון 2006):

(40) א. הקוטב הצפוני זה רחוק.

ב. פריז זה בצרפת.

ג. אני זה לא אתה.

לכן, טענתי היא שהעדר התכונות אינו קשור באופן ישיר למבנה התחבירי של הנושא. בפרט, אניח שמדובר ב-DP מלא, אלא שראשו D הוא חסר תכונות; בכך צירופים אלה שונים מצירופים שמניים טיפוסיים, שבהם ה-DP הוא בעל תכונות מין ומספר שמתאימות לאלה של שם העצם (ראו למשל דנון 2011).⁸ ניתוח ברוח זו הוצע גם על ידי הלן (1986) עבור השפות הסקנדינביות.

בטרם נציג עדויות התומכות בניתוח זה, חשוב להדגיש שלפי הניתוח המוצע, העדר התכונות הוא ברמת ה-DP ולא ברמת שם העצם או ה-NP. הבחנה זו בין הרמות NP ו-DP היא הכרחית, שכן גם נושאים של פסוקיות "זה" יכולים שיהיה בהם התאם פנימי, בתוך הנושא עצמו. ראשית, שמות תואר שהם חלק מהנושא חייבים להתאים לשם העצם:

(41) א. ילדים קטנים זה עבודה קשה.

ב. *ילדים קטן זה עבודה קשה.

שנית, בפסוקיות זיקה פנימיות לנושא ייתכן התאם:

(42) א. מכונת שמתקלקלת כל הזמן זה בעיה.

---

8 הדיון מתעלם מתכונות גוף, שכן התאם בגוף קיים בעברית רק בפסוקיות שיש בהן נטיית זמן עבר או עתיד.

ב. *מכונית שמתקלקל כל הזמן זה בעיה.

לכן, אין זה סביר לטעון שכלל אין תכונות של מין ומספר בצירוף השמני המהווה את הנושא. ההבחנה בין NP ו-DP (אבני 1987; הלן 1986) מספקת פתרון פשוט: רמת ה-NP, אשר מוכללת בתוך רמת ה-DP, כוללת תכונות מין ומספר;⁹ לכן, שמות תואר או צירופי זיקה, הנמצאים מעל רמת ה-NP, יכולים "לראות" את התכונות הקיימות ברמה זו ולהתאים עימן. התאם "חיצוני" של הנושא כולו, לעומת זאת, מחייב תכונות ברמת ה-DP. לכן, העובדה שקיים התאם פנימי בנושא של פסוקיות "זה" אינו סותר את ההשערה שנושא זה הנו חסר תכונות.

אילו עדויות ניתן לתת להשערת ה-DP חסר התכונות? פרט להתאם עם אוגדים, פעלים ופרדיקטים, קיומן של תכונות הכרחי גם לצורך כבילת כינויי גוף. לכן, אם הנושא של משפטי "זה" הוא חסר תכונות, נצפה שלא תהיה אפשרות לכבול אליו כינויי גוף. ניבוי זה אכן מתממש. כפי שמראות הדוגמאות הבאות, כינוי גוף אנפורי אינו יכול להכבל על ידי הנושא של משפט "זה"; משפט (43א) מדגים זאת בעזרת כינוי חוזר (רפלקסיבי), ומשפט (43ב) בעזרת כינוי הדדי:

(43) א. *נמרים זה מסוכן לעצמם.

ב. *שני חוקרים מהתחום ההוא זה נחמד זה לזה.

הבעיה במשפטים אלה אינה בעיה מבנית הנובעת מהעדר יחס של c-command בין הנושא לבין הכינוי: ראשית, כפי שהראינו בסעיפים הקודמים, הצ"ש שבתחילת משפט "זה" הוא אכן נושא המשפט, ולכן הוא נמצא בעמדה שבה לא אמורה להיות בעיה מבנית לכבילה; ושנית, אילו היתה זו בעיה מבנית של העדר יחס c-command, היינו מצפים שכינוי גוף שאינו אנפורי יוכל להכבל על ידי הנושא – אלא שגם דבר זה אינו אפשרי:

(44) א. *נמרים זה מסוכן להם. (אפשרי רק אם "הם" אינם הנמרים)

ב. *שני חוקרים מהתחום ההוא זה נחמד להם. (אפשרי רק אם "הם" אינם שני החוקרים)

9 אם מניחים רמות פונקציונליות נוספות, כמו למשל NumP (ריטר 1991), מקבלים מבנה מורכב יותר עם "פיזור" גדול יותר של התכונות (דנון 2011); דבר זה אינו משנה באופן מהותי את הניתוח המוצע כאן, ולכן אתייחס רק למקרה הפשוט יותר שבו מניחים רק NP ו-DP.

לכן, המסקנה היא שהנושא של פסוקית "זה" אינו יכול לכבול כינוי גוף משום סוג, דבר התומך בהשערת העדר התכונות.¹⁰

סוג נוסף של מבנה שבו יש צורך בצ"ש בעל תכונות הוא מבנה של control. למרות שפסוקיות שמניות לרוב אינן מהוות מבני control, ניתן לזהות מקרים שבהם קיים יחס של control שבו מה שכול את הצ"ש הסמוי (PRO) הוא הנושא של פסוקית שמנית:

(45) א. ילדים הם לפעמים מעצבנים [בלי PRO להרגיש].

ב. הרבה בלשנים הם נחמדים [בלי PRO לדעת למה].

אלא שסוג זה של control אינו אפשרי בפסוקיות "זה". אם ננסה להוסיף פסוקית מקור שהנושא הסמוי שלה, PRO, כבול על ידי הנושא של פסוקית שמנית עם "זה", נראה שדבר זה אינו אפשרי:

(46) א. ילדים הם לפעמים מעצבנים בלי להרגיש.

ב. *ילדים זה לפעמים מעצבן בלי להרגיש.

(47) א. הרבה בלשנים הם נחמדים בלי לדעת למה.

ב. *הרבה בלשנים זה נחמד בלי לדעת למה.

המסקנה היא שהנושא של פסוקיות "זה" הוא אכן בעל מאפיינים שניתן לצפות למצוא אצל צ"ש נטול תכונות: לא רק שאין התאם בין הנושא לבין האוגד או הפרדיקט, אלא שבאופן גורף הנושא של פסוקית "זה" אינו יכול לקחת חלק בתהליכים שעבורם נדרשות תכונות.

---

10 משפטים כמו (i) להלן נראים כמהווים דוגמא נגדית להכללה שלא תיתכן כבילה במשפטי "זה":

(i) שריפה בשדה קוצים זה מלבה את עצמו.

אלא שלמעשה, משפט זה כלל אינו מדגים כבילה שמעורב בה הצירוף השמני "שריפה בשדה קוצים", כפי שניתן להוכיח מהעדר ההתאם במין בין הנושא לבין הכינוי האנפורי "עצמו". גם אם ניתן אולי לטעון שהכינוי האנפורי כן קשור אל הנושא באופן מופשט יותר, אין זה מהווה דוגמא נגדית להכללה המרכזית שלפיה התכונות הדקדוקיות של הנושא אינן יכולות להיות מעורבות ביחס זה.

היות ותכונות מין ומספר משמשות לא רק לצרכים תחביריים כמו התאם אלא גם לצורך הגבלת האינדקס הרפרנציאלי של הצ"ש (ראו למשל פולארד וסג 1994; פרלצווייג 2006), נשאלת השאלה מה מעמדו של צ"ש שאין לו תכונות כאלה. דבר זה יידון בסעיף הבא.

6.2 תכונות, יחסה ותפקיד תמטי

אם אכן הנושא בפסוקית "זה" הוא צ"ש חסר תכונות, השאלה היא מה מאפשר נושאים מסוג זה דווקא בסוג זה של פסוקיות. מדובר למעשה בשתי שאלות: מה מאפשר נושא חסר תכונות בפסוקיות "זה", ומה מונע את האפשרות להשתמש בנושא חסר תכונות בסביבות אחרות.

המודל התחבירי המינימליסטי של חומסקי (2000, 2001) מספק רמז חשוב: לפי מודל זה, קיים קשר הדוק בין התאם ויחסה, ובפרט, צ"ש מקבל את יחסת הנושא (נומינטיב) כתוצאה מהתאם בינו לבין הראש הפונקציונלי T אשר עליו נמצאת גם תכונת הזמן/נטיה של הפסוקית. משמעות הדבר היא שלפי ניתוח זה, בהעדר התאם לא תיתכן יחסת נומינטיב. היות ולא נראה שבסביבה תחבירית זו תיתכן יחסה אחרת, נובע שהנושא של פסוקיות שאין בהן התאם הוא נושא ללא יחסה. אם מסקנה זו נכונה, ניתן לנסח מחדש את השאלה: מה מאפשר את קיומם של נושאים ללא יחסה דווקא בפסוקיות "זה"?

שאלה זו חוזרת למעשה אל ראשיתה של תיאוריית היחסה האבסטרקטית בשנות ה-80 של המאה העשרים במסגרת מודל העקרונות והפרמטרים. בעוד שהניסוח המקורי של פילטר היחסה (חומסקי 1981) דרש שכל צ"ש בעל מימוש פונטי יקבל יחסה (אבסטרקטית), ניסוח מאוחר יותר (חומסקי 1986) קשר בין הצורך ביחסה לבין הצורך לקבל תפקיד תמטי. לפי ניסוח זה, הידוע בשם "עקרון הויזיביליות" (Visibility Condition), יחסה היא תנאי הכרחי לקבלת תפקיד תמטי; בניסוח זה, צ"ש ללא יחסה יכול להיות דקדוקי רק אם הוא אינו משמש כארגומנט. ניסוח זה של פילטר היחסה נועד להסביר את קיומם של צירופים שמניים בעמדות פרדיקט ובעמדות נספח, שבהן נראה שאין יחסה, כמו למשל הצירופים המודגשים במשפטים הבאים:

(48) א. דני הוא ראש המחלקה.

ב. רינה שוחה כל בוקר.

העקרון הבסיסי הוא שצ"ש שאינו ארגומנט אינו מחייב הרשאה תחבירית באמצעות יחסה, אלא רק הרשאה סמנטית (כלומר, יש צורך שהסמנטיקה תוכל לפרש את הצ"ש במסגרת הפירוש הקומפוזיציונלי של המשפט, אך אין בנוסף לכך גם דרישה תחבירית של יחסה).

אף על פי שעקרון הויזיביליות אינו נתפס בדרך כלל כחלק מהמודל התחבירי המינימליסטי העכשווי, נראה שיש עדיין מקום לעקרון ברוח זו גם במודל זה, היות ולמעשה אין במודל המינימליסטי הסבר סטנדרטי אחר לעובדות שהיוו את הסיבה לניסוח עקרון זה. נניח אם כן שבניסוח כזה או אחר, עקרון הויזיביליות עדיין צריך להוות חלק מהדקדוק, גם במסגרת המודל המינימליסטי. דבר זה מספק כעת הסבר לתפוצה של נושאים ללא התאם: הנושא של פסוקיות "זה" אינו ארגומנט של פועל, כך שאכן הוא אינו מקבל תפקיד תמטי, ולכן גם אינו זקוק ליחסה. נובע למעשה שהעדר ההתאם הוא בדיוק מה שנצפה למצוא בסביבות אלה.

נשארה בעיה אחת בניתוח המוצע, והיא ההבדל בין משפטי "זה", שאין בהם התאם, לבין משפטים שמניים עם האוגד "הוא" (או ללא אוגד כלל), שבהם ההתאם הכרחי. הדיון עד כה בצורך ביחסה מוביל למסקנה שהנושא במשפט "הוא" הנו נושא תמטי, ואילו הנושא של משפט "זה" אינו נושא תמטי. הטענה שהאוגד "הוא" מעניק תפקיד תמטי לנושא הועלתה כבר בתחילת שנות ה-80 על ידי דורון (1983). דיונים מאוחרים יותר, ובפרט הניתוחים של הלר (2002) וגרינברג (2008), הראו שקיימים הבדלים סמנטיים מובהקים בין שני סוגי המשפטים השמניים; בפרט, הלר וגרינברג טענו שתיהן שמשפטי "הוא" מציינים יחס של פרדיקציה, ואילו משפטי "זה" אינם מציינים יחס שכזה (כך, למשל, לפי גרינברג מציינים משפטי "זה" יחס של שוויון ולא יחס של פרדיקציה; ראו גם דנון 2012). אם נאמץ את ההבחנה הזו, שמתיישבת היטב עם הבדלי המשמעות שהודגמו גם במאמר זה, נגיע למסקנה שיחס פרדיקציה (כמו זה שבמשפטי "הוא") נחשב, לצורך הדרישה התחבירית ליחסה, כיחס תמטי: הנושא של משפט "הוא" מהווה ארגומנט של פרדיקט, ולכן זקוק ליחסה – מה שמחייב התאם עם האוגד.¹¹ שאלה חשובה שנתרת ללא תשובה בניתוח

---

11 בחלק מהמקרים, ההבדל הסמנטי בין משפטי "זה" למשפטי "הוא" הנו עדין מאד, כמו למשל "סוכר הוא מתוק"/"סוכר זה מתוק" (גרינברג 2008). למרות שלכאורה אין הבדל במשמעות בין שני המשפטים, לפי

גרינברג (2008) ניתן ליישב זאת עם ניתוח ולפיו רק משפטי "הוא" מציינים יחס של פרדיקציה.

זה היא מדוע יחס השוויון, בניגוד ליחס הפרדיקציה, אינו מהווה יחס תמטי; במאמר זה לא אנסה לספק תשובה לשאלה זו.¹²

לסיכום, טענתי היא שהעדר ההתאם במשפטי "זה" הוא תוצאה תחבירית של המבנה הסמנטי של משפטים אלה. לחליפין, ניתן לראות זאת כגרירה בכיוון ההפוך: המבנה הסמנטי של משפטי "זה" הוא תוצאה של העדר היחסה, שהיא תוצאה של העדר תכונות ההתאם. הממשק בין התחביר לסמנטיקה בניתוח זה מתמקד בהשלכות של קיום או העדר יחסה: סוג היחסים הסמנטיים שאפשריים עבור צ"ש חסר יחסה שונה מסוג היחסים שאפשריים עבור צ"ש בעל יחסה.¹³ השימוש בעקרונות המופשטים הללו, שלא הוצעו אך ורק למטרת הניתוח של המבנה המסוים הזה, מאפשר מתן הסבר שאינו מניח שום כלל ייחודי למבנה (construction specific rule). מאפיין זה של הניתוח המוצע מוביל אותנו לשאלה עד כמה מרכזי הוא תפקיד האוגד עצמו.

7 נושא ללא התאם: לא רק עם "זה"

גישה רווחת במחקרים הקודמים שעסקו בתחביר ובסמנטיקה של משפטי "זה" היא לייחס את התכונות המיוחדות של משפטים אלה – העדר ההתאם והסמנטיקה המיוחדת – למילה "זה" עצמה. אלא שהניתוח שהוצע בסעיף הקודם אינו מתבסס על האוגד עצמו אלא על העדר התכונות של הנושא; אם ניתוח זה נכון, ניתן לצפות שנמצא את אותן התכונות גם בסביבות אחרות. ציפיה זו מתחזקת לאור הדוגמאות המקבילות משוודית ומאנגלית שהובאו בסעיפים הקודמים, שבהן האוגד במשפטים ללא התאם נראה זהה לחלוטין

---

¹² הסבר אחד שעולה על הדעת הוא שיחס השוויון בסוג זה של משפטים כלל אינו מקודד בתוכן הלקסיקלי של האוגד, ולכן אינו מהווה יחס תמטי (אם נניח שיחס תמטי חייב להיות מקודד בלקסיקון). ניתוח שכזה מחייב התייחסות מעמיקה בהרבה ממה שביכולתי להציע כאן לסמנטיקה של סוגי היחסים במשפטים שמניים, ולכן אשאיר שאלה זו כשאלה פתוחה.

¹³ שאלה חשובה שעולה מן ההסבר המוצע היא מהו מעמדו של צ"ש שבא בעמדת הפרדיקט במקרים שבהם קיים התאם בינו לבין "זה", כמו במשפט "יתושים זו בעיה רצינית". לפי הלר וגרינברג, גם במקרים שכאלה היחס הסמנטי הוא יחס של זהות. במאמר זה לא אנסה להציע ניתוח למקרים אלה.

לאוגד המשמש במשפטים שיש בהם התאם. בסעיף זה יוצגו עובדות נוספות מעברית התומכות בכך שהתכונות שאנו רואים במשפטי "זה" אינן תלויות באופן בלעדי בקיומו של האוגד המיוחד "זה". כפי שראינו, המאפיינים הבולטים של משפטי "זה" הם העדר ההתאם, והמשמעות המיוחדת של הנושא, כמציין מצב או אירוע או כבעל קרי קולקטיבי ובלתי ספציפי, כפי שמודגם במשפטים הבאים:

(49) א. ארנבות מדברות זה מצחיק.

ב. שני אורחים זה מעצבן.

מאפיינים אלה קיימים גם במספר סוגי מבנים שאין בהם "זה". ראשית, בעברית של ימינו נפוצים מאד משפטים עם הפעלים "נראה" (במשמעות של seem) או "נשמע" ללא התאם עם הנושא, כמו בדוגמאות הבאות:

(50) א. ארנבות מדברות נראה/נשמע לי מצחיק.

ב. שני אורחים נראה/נשמע לי מעצבן.

ההבדל התחבירי בין משפט עם התאם לנושא למשפט ללא התאם כרוך גם בהבדל סמנטי. המשפטים שלעיל מתפרשים באופן שונה ממשפטים מקבילים שיש בהם התאם, כמו בדוגמאות הבאות, וההבדל מקביל בדיוק להבדל בין משפטים שמנים עם "זה" לבין אלה עם "הוא":

(51) א. ארנבות מדברות נראות/נשמעות לי מצחיקות.

ב. שני אורחים נראים/נשמעים לי מעצבנים.

דפוס דומה קיים בעברית המדוברת במשפטים עם תארים מודאליים כמו "עשוי", "עלול", "חייב" או "יכול":

(52) א. ארנבות מדברות עשוי/עלול/חייב/יכול להיות מצחיק.

ב. שני אורחים עשוי/עלול/חייב/יכול להיות מעצבן.

(53) א. ארנבות מדברות עשויות/עלולות/חייבות/יכולות להיות מצחיקות.

ב. שני אורחים עשויים/עלולים/חייבים/יכולים להיות מעצבנים.

המשותף לכל המבנים הללו הוא שהם מבני raising; כלומר, הנושא במבנים אלה נע מתוך הפסוקית המשועבדת. אלא שאין זה תנאי מספיק, שכן לא כל מבנה raising מאפשר נושא ללא התאם:

(54) א. *ארנבות מדברות יכול לענות לטלפון.

ב. *שני אורחים חייב לישון באותו חדר.

מה שמייחד את המשפטים שכן מאפשרים נושא חסר התאם הוא שאלה מבני raising שבהם הפסוקית המשועבדת היא חסרת פועל (מה שניתן לנתח כ-small clause) או שהפועל בה הוא הפועל "להיות". אין זו תכונה מקרית של עברית: גם באנגלית, משפטים ללא התאם (שהנם הרבה פחות נפוצים מאשר בעברית, ושזכו אך למעט תשומת לב בספרות הבלשנית¹⁴) מאופיינים לרוב בכך שאלו מבני raising מתוך small clause או מתוך פסוקית מקור עם הפועל to be, כמו בדוגמאות הבאות:

(55) א. Twenty graduate students is more than he can handle.

ב. Olives seems/sounds like a good idea.

ג. Steak and okra appears to bother Kim. (פולרד וסג 1994, עמ' 86)

לפי הניתוח שהוצע בסעיף הקודם, מה שמאפשר הופעת נושא ללא התאם הוא העדר תפקיד תמטי עבור הנושא. היכן שצ"ש חייב להתפרש כארגומנט של פועל, התאם ויחסה הם הכרחיים; אך היכן שצ"ש מיוצר בעמדת הנושא של פסוקית ללא פועל, התחביר מאפשר בחירה בין מבנה הכולל התאם ויחסה לבין מבנה ללא התאם ויחסה, והבחירה בין שתי האפשרויות הללו קובעת האם המשפט יציין יחס של פרדיקציה. לסיכום, המבנים הנוספים שנסקרו בסעיף זה הם בדיוק המבנים שבהם נצפה למצוא נושא ללא התאם, שכן כולם הם מבנים שבהם אפשרי אותו היחס הסמנטי בין הנושא לפרדיקט כמו בפסוקיות "זה". אנו מקבלים אם כן אישוש להשערה שמה שמאפשר את העדר ההתאם בפסוקיות "זה" אינו מאפיין ייחודי לאוגד עצמו, אלא העדר התפקיד התמטי לנושא.

---

14 לפי פולרד וסג (1994), שמכנים תופעה זו בשם singular plurals, מדובר בהתאם ביחיד מכיוון שהנושא

מתפרש כישות אחת, מה שמעלה את השאלה מדוע דבר זה אפשרי רק בסביבות אלה. אם מדובר

באותה תופעה כמו עם "זה", לפי הניתוח שלי לא מדובר בהתאם ביחיד אלא בהעדר התאם.

במאמר זה דנתי בתכונות התחביריות של משפטים שמניים עם "זה". השאלה המרכזית שנידונה היא מדוע הנושא בסוג זה של משפטים אינו יוצר התאם עם האוגד או עם הפרדיקט. ראשית, הראיתי שיש סיבות לשלול ניתוח ולפיו "זה" הוא הנושא, כמו בניתוחו של חזות (1994). שנית, שללתי ניתוח ולפיו הנושא הנו פסוקית הכוללת פועל חסר מימוש פונטי. לאור זאת ולאור הדמיון המבני למשפטים שמניים עם האוגד "הוא", הסקתי שאין לחפש את הסיבה להעדר ההתאם בגורמים מבניים אלא בתחום התכונות הדקדוקיות של הנושא. טענתי היא שהעדר ההתאם הוא עדות להעדר יחסה לנושא, דבר שאפשרי עבור נושא שאינו מקבל תפקיד תמטי. העדר ההתאם גם בסוגי מבנים אחרים, שלא נידונו עד כה בספרות הבלשנית העברית, כמו גם המאפיינים הסמנטיים המיוחדים של פסוקיות ללא התאם, קושרו כולם למאפיינים המיוחדים של הנושא עצמו.

שאלה חשובה במודלים תחביריים עכשוויים היא באיזו מידה, אם בכלל, יכול התאם להיות מושפע מגורמים סמנטיים. לפי הניתוח שהוצע כאן למשפטי "זה", סוג אחד של ממשק בין התחביר לסמנטיקה שיכול להשפיע על ההתאם הוא הממשק שנוסח בעקרון הויזיביליות בשנות ה-80 של המאה ה-20. בעוד שבניסוחו המקורי לא נגע עקרון זה בהתאם אלא רק ביחסה, התלות שמניחים בתחביר המינימליסטי בין יחסה והתאם מאפשרת להסביר מקרים של מה שנראה כתלות בין התאם וסמנטיקה כתלות עקיפה, שהחוליה המקשרת בה היא היחסה.

9 מקורות

- אבני 1987 S. P. Abney, *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*, Doctoral dissertation, MIT 1987.
- אורן 1965 ע. אורן, *תחביר העברית החדשה*, אקדמון 1965.
- ברמן וגרוסו 1976 R. A. Berman and A. Grosu, "Aspects of the copula in Modern Hebrew", in P. Cole (ed.) *Studies in Modern Hebrew Syntax and Semantics*, North Holland, Amsterdam 1976.
- ברמן 1978 R. A. Berman, *Modern Hebrew Structure*, University Publishing Projects, Tel Aviv 1978.

- Y. Greenberg, "Predication and equation in Hebrew (nonpseudocleft) copular sentences", in S. Armon-Lotem, G. Danon and S. Rothstein (eds.), **Current Issues in Generative Hebrew Linguistics**, John Benjamins, Amsterdam 2008, pp. 161-196. 2008 גרינברג
- E. Doron, *Verbless predicates in Hebrew*, Doctoral dissertation, University of Texas at Austin 1983. 1983 דורון
- E. Doron, "The pronominal 'copula' as agreement clitic", in H. Borer (ed.), **Syntax and Semantics 19: The syntax of pronominal clitics**, Academic Press, Orlando 1986, pp. 313-332. 1986 דורון
- E. Doron and C. Heycock, "In support of broad subjects in Hebrew", **Lingua** 120 (2010), pp. 1776-1776. 2010 דורון והייקוק
- G. Danon, "Caseless nominals and the projection of DP", **Natural Language & Linguistic Theory** 24 (2006), pp. 977-1008. 2006 דנון
- G. Danon, "Agreement and DP-internal feature distribution", **Syntax** 14 (2011), pp. 297-317. 2011 דנון
- G. Danon, "Nothing to agree on: non-agreeing subjects of copular clauses in Hebrew", **Acta Linguistica Hungarica** 59 (2012), pp. 85-108. 2012 דנון
- L. Hellan, "The headedness of NPs in Norwegian", in P. Muyskens and H. van Riemsdijk (eds.), *Features and Projections*, Foris, Dordrecht 1986, pp. 89-122. 1986 הלן
- D. Heller, "On the relation of connectivity and specificational pseudoclefts", **Natural Language Semantics** 10 (2002), pp. 243-284. 2002 הלר
- S. Wechsler, "The structure of Swedish pancakes", Paper presented at CSSP 2011, Université Paris 8, 2011. 2011 וכסלר
- S. Wechsler and L. Zlatic, *The Many Faces of Agreement*, CSLI Publications, Stanford 2003. 2003 וכסלר וזלטיץ'
- A. M. Zwicky and G. K. Pullum, "Cliticization vs. inflection: English *n't*", **Language** 59 (1983), pp. 502-513. 1983 זויקי ופולום
- N. Chomsky, *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht 1981. 1981 חומסקי
- N. Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*, Praeger, New York 1986. 1986 חומסקי
- N. Chomsky, "Minimalist inquiries: the framework", in R. Martin, D. Michaels and J. Uriagereka (eds.), **Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik**, MIT Press, Cambridge MA 2000, pp. 89-155. 2000 חומסקי

- N. Chomsky, "Derivation by phase", in M. Kenstowicz (ed.), **Ken Hale: A Life in Language**, MIT Press, Cambridge MA 2001, pp. 1-52. 2001 חומסקי
- I. Hazout, "The Hebrew pronoun ze and the syntax of sentential subjects", **Lingua** 93 (1994), pp. 265-282. 1994 חזות
- G. Josefsson, "Peas and pancakes: on apparent disagreement and (null) light verbs in Swedish", **Nordic Journal of Linguistics** 32 (2009), pp. 35-72. 2009 יוספסון
- I. Landau, "Alleged broad subjects in Hebrew: A rejoinder to Doron and Heycock", **Lingua** 121 (2011), pp. 129-141. 2011 לנדו
- I. Sichel, "Two pronominal copulas and the syntax of Hebrew nonverbal sentences", in R. Blight and M. Moosally (eds.), **Texas Linguistic Forum 38: The syntax and semantics of predication**, Austin 1997, pp. 295-306. 1997 סישל
- Y. Falk, "The Hebrew present-tense copula as a mixed category", in M. Butt and T. H. King (eds.), **Proceedings of the LFG 04 conference**, CSLI Publications 2004, pp. 226-246. 2004 פאלק
- C. Pollard and I. A. Sag, *Head-driven Phrase Structure Grammar*, University of Chicago Press, Chicago 1994. 1994 פולרד וסג
- A. Pereltsvaig, "Small nominals", **Natural Language & Linguistic Theory** 24 (2006), pp. 433-500. 2006 פרלצווייג
- א. רובינשטיין, *המשפט השמני, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1968*. 1968 רובינשטיין
- E. Ritter, "Two functional categories in noun phrases: Evidence from Modern Hebrew", In S. Rothstein (ed.), **Syntax and Semantics 25: Perspectives on Phrase Structure**, Academic Press, San Diego 1991, pp. 37-62. 1991 ריטר